

Людміла Рублеўская

...паэт, які ня можа
перастаць дыхаць вершамі,
рана ці позна
пакідае палацы...

Маланка і пчала

Штрыхі да творчага партрэта Уладзіміра Някляева

Аднойчы Кафка сказаў, што пісьменьнік, які ня піша – гэта пачвара, якая штурхае сябе да вар'яцтва.

Ён гаварыў пра тых, для каго адмовіцца ад пісаньня – усё роўна, што адмовіцца ад часткі сябе. Ад паветра, якім дышае душа.

Як шмат я ведаю паэтаў, якім вельмі лёгка перапыніць сваё паэтычнае дыханьне без пагрозы ператварыцца ў пачвару.

І мне цяжка ўявіць, што гэта зможа калі-небудзь зрабіць паэт Уладзімір Някляеў.

Хаця піша ён няшмат, і час ад часу зьбіваецца на прозу ці ўвогуле палітыку (гэтыя рэчы ў эпоху бясчасья часта, далібог, ледзь ня тоесныя). Нават першы зборнік Уладзіміра Някляева выйшаў у ягоныя трыццаць гадоў – а на той час, калі дэбютныя кніжкі маладых (пры наяўнасьці ідэалагічна правільных

вершаў) зьяўляліся, як электрычкі па раскладзе, – гэта досыць позна.

Можа быць, таму, што вершы Уладзіміра Някляева нагадваюць сны?

Гэта значыць, у іх прачытваецца болей, чым патрабуе ідэалагічная норма.

Нават сваю “аўтабіяграфію для прыёму ў беларусы”, твор з апошняга часу, паэт складае ў сьне...

Вы спытаеце, а як жа паэма Уладзіміра Някляева пра Байкала-Амурскую магістраль, якой (паэмай, а не магістральлю), паэта так доўга папікалі “бескампрамісныя” калегі? Ня станем сыходзіць да млявага апраўданьня “даніна часу” – чаму б не палічыць і гэты твор таксама сном? Вы бачылі паркі савецкай скульптуры – у Летуве, Расіі? Афіцыёзныя, як справаздачна-выбарчы сход, белыя гіпсавыя і мармуровыя фігуры, сабраныя разам у неўласьцівым пафасу месцы, яны нагадваюць нават ня сон – блёкат, скокі сьмерці.

Думаю, з цягам часу ў “бамаўскай” паэме ўбачаць і сьцёб (“бамачка, што шкляначка з этыкеткай імпартнай”), і сапраўдную паэзію (якая там ёсьць), і фантасмагорыю сацарту... І... хто без граху? Памятаю, як дакаралі Яўгена Еўтушэнку, які пасьля “Бабьего Яра” напісаў пра “чалдоначку”, якая лёгка ўскідае на плячо мех з цэмантам, каб будаваць сьветлую будучыню...

...Не, нічога з таго, што напісаў Уладзімір Някляеў, не адмяняе і не зьніжае ўсяго астатняга. Страшэнна напружанай гаворкі з сабою, пакутлівыя спробы вербалізаваць свой асабісты міф, які паводле Юнга, зьяўляецца “неўсьвядомленым сцэнарам той п’есы, якую сьвядомасьць разыгрывае пры актыўным удзеле архетыпаў калектыўнага неўсьвядомленага”. Спробы апісаць, стварыць нацыянальны міф...

Бо – даруйце мне гэтую блюзьнерскую думку! – міфы для нацыі (асабліва ў перыяд яе выжываньня) важней за гістарычныя факты.

І тут неацэнная роля мастацкай літаратуры.

...Вобразы-архетыпы, якія вяртаюцца, як прывіды забітых...

...Бездань, у якую глядзім мы – і якая глядзіць у нас – даступная кожнаму... Але ня кожны здольны яе ўбачыць.

Толькі паэт, які гаворыць на мове архетыпаў. Які зазіраў ва ўласную падсьвядомасьць – і адчувае калектыўнае падсьвядомае... І не канструюе, і не вытлумачвае ў працэсе напісаньня, адкуль гэта і што...

Ёсьць прыклады, калі захапленне псіхааналізам альбо нейкай эзатэрыкай нараджала значныя творы. “Кніжны чалавек” Герман Гесэ наўпрост ілюстраваў тэорыю Юнга... Аляксей Рэмізаў, пісьменьнік расейскай эміграцыі, напісаў вялікія раманы, прысьвечаныя снам... якія чамусьці страшэнна нудна чытаць. Урэшце, Карлас Кастанеда, адэпт мескаліну, вучыў, як кіраваць уласнымі снамі, знаходзіць у іх “агентаў” з іншасьвету і кропкі выйсьця ў гэты іншасьвет...

Але калі напачатку васьмідзясятых Уладзімір Някляеў пісаў сваю паэму “Маланка”, у Савецкім Саюзе пра псіхааналіз ніхто, акрым сьпецыялістаў, асабліва ня ведаў. І наўрад паэт начытаўся перад напісаньнем Юнга. Магчыма, ён і не падазраваў, што сімвалізуе ў ягонай паэме мора, кубло зьмеяў, Маланка, Пярун... Што вада – гэта сімвал Неўсьвядомленага, з якім трэба зьяднацца дзеля дасягненьня Самасьці.

“Сны /Азёрамі плешчуцца ля галавы,/ Азёрамі белых і чорных дажджоў,/ Азёрамі вады і крыві.”

Гэта верш “Герніка” з першага зборніка паэта.

Ён проста так бачыў-чуў-адчуваў ці як там яшчэ прыходзяць вершы, і, думаю, шчыра здзівіўся б, калі б яму патлумачылі, як дасканала ён апісаў архетып Трыксцера альбо Кору...

Паэт – на сутыччы сьветаў. Вечны вандроўнік, спалучальнік неспалучальнага.

У біяграфіі Някляева было ўсё. Удзел у бойках менскай раённай шпаны – “сьценка на сьценку”, раён на раён... Выбар між мовамі – у Літаратурным інстытуце імя Горкага, у гэтым своеасаблівым савецкім Бабілоне, лёгка было спакусіцца і паспрабаваць сьцьвердзіцца ў вялікай літаратуры на мове міжнацыянальных зносінаў, гэта значыць, на расейскай...

З Масквы Някляеў вярнуўся беларускім паэтам.

А быць беларускім паэтам – гэта заўсёды дадатковы крыж... Нават калі ты выяўляешся самым авангардным, сімвалічным, далёкім ад палітыкі чынам, але робіш гэта на беларускай мове, у кантэксце нацыянальнай культуры – ты падазроны, ты небясьпечны, ты самім сваім існаваньнем працівішся зьнікненьню народу, якому спаконвек адмаўлялі ў праве на існаваньне.

Так, былі “добрыя адносіны з уладамі”... Ледзь ня званьне прыдворнага паэта... Што ўжывалася з багемнасьцю, са статусам, у якім заўсёды існавалі паэты пры двары, – ці то блазна, ці то штатнага блюзьнера, патэнцыйна небясьпечнага... Трохі свой сярод чужых, трохі чужы сярод сваіх...

Няхай на зямлі хоць патоп, хоць пажар,
Хоць ліха ды войны,
Калі ты паэт ці калі ты званар,
Ты лішні, ты вольны.

Паэт, які ня можа перастаць дыхаць вершамі, рана ці позна пакідае палацы.

Расейскі пісьменьнік Міхаіл Анчараў параўноўваў талент ня з птушкай, а з рыбінай. Птушцы, каб лётаць, трэба прыкладаць фізічныя намаганьні.

Рыба плавае нават мёртвая – бо ў яе ёсьць плавальны пухір. Тое, што выштурхоўвае яе з тоўшчы вады. Рыбе трэба прыкладаць намаганьні, каб застацца ў гэтай тоўшчы.

Таму лагічны працяг – эміграцыя. Пошукі свайго месца ў сьвеце. Няпэўны статус уцекача... Вяртаньне на радзіму... Туды, дзе твае кнігі ня будуць выходзіць у дзяржаўных выдавецтвах, дзе цябе ўжо не запрасяць выступіць з афіцыйнай сцэны, не падымуць на высокую трыбуну...

Пакутлівы шлях да сябе – сэнс любога асабістага міфу.

У паэзіі, асабліва паэмах Уладзіміра Някляева шлях часта вядзе героя да зьяднаньня з каханай жанчынай. Але гэта ня проста канкрэтная жанчына, лірычная гераіня... У жаночых вобразах можна ўгледзець мора алюзіяў – гэта і Радзіма, і Аніма, жаночы архетып асабістага міфу, які належыць асэнсаваць і прыняць... Вобразы плыткія і глыбокія, як мора... Хаця ў кожнай паэме ўгледжаецца канкрэтны сюжэт, як і належыць у міфе. Лірычны герой імкнецца злучыцца з каханай – Маланкай, Марыяй, пані Яблонскай, Кайсай-Пчалой... І кожны раз атрымліваецца “эфект Арфея” – трагічнае і недарэчнае расстаньне і глыбокае пачуцьцё віны героя. І кожны раз, пасьяля выпрабаваньня каханьнем, шлях героя, памудрэлага ў выпрабаваньні, працягваецца – да сябе самога.

Адметная рыса беларускай адраджэнцкай літаратуры, частка беларускага міфу – пакутлівая любоў-нянавісьць да радзімы, як да “Belle Dame sans merci”. Чароўнай Дамы, дзеля якой варта памерці, не чакаючы ўдзячнасці. Безумоўна, на стварэнне гэтай часткі міфу паўплываў трагічны лёс айчыннай літаратуры. Праца пісьменьніка дзеля народу, які забывае сваю мову і сваё імя, які не чытае твае творы – таму, што яны напісаныя на нацыянальнай мове, ад якой належыць пазбавіцца, бо суседская – як пераконвалі і пераконваюць нас – багацей, прыгажэй, спрыяльней для сусьветнай вядомасці.

Але пісьменьнік – частка свайго народу. Той, хто ўзьненавідзеў свой народ, ня варты гною. І за тое, што нацыянальная культура ў заняпадзе, і за тое, што цяжка справіцца з гневам на неразумных сваіх суайчыннікаў, беларускі паэт таксама адчувае віну... Боль і віну...

Гэта пачуццё, відаць, роднаснае адвечнай віне мужчыны перад жанчынай, пра якую пісаў Уладзімір Караткевіч.

Герой Уладзіміра Някляева гэтую нязбыўную віну нясе з сабою. “*Не магу я быць не вінаватым, чуеш – не магу!*” – крычыць ягоны герой сваёй каханай. Лірычныя гераіні нават ня гінуць – яны растуць, падобна Эўрыдыцы ў змроку падземнага сьвету, але аддаюць герою сваё сьвятло. Дапамагаюць зрабіць крок на шляху да знаходжаньня самога сябе. Бо без Яе – Маці, Каханай, Радзімы, Спакусьніцы – гэта немагчыма. Вельмі характэрна гэта паказана ў паэме “Гарбун”, у якой дзейнічаюць розныя архетыпы Анімы – інстынктыўная Ліліт (у паэме прыдуркаватая Ванда), эратычная Алена – правадніца Тацяна, прасьветленая Марыя – урач Сьвятлана Львоўна, якая пазбаўляе героя гарба. Горб, дарэчы, мае дваістае тлумачэньне – адзнака Ценю і адзнака складзеных крылаў.

Каб расправіць крылы, выкарыстаць напоўніцу свой творчы патэнцыял, герою даводзіцца адмаўляцца ад ніжэйшых увасабленьняў Анімы. Ісьці да нябеснай Сафіі – мудрасьці, чыстым, вольным, па прысаку зямнога каханьня... І ад таго таксама – віна...

Можа быць, гэтая віна – і таемная прага – адгукнулася ў раманах “Лабух”, дзе ніжэйшая Аніма праяўляецца напоўніцу праз зьніжаны, фарсавы паказ каханьня, амаль як у сярэднявечных народных тэатрах з іх “культурай цялеснага нізу”.

Праз тыя ж вобразы-архетыпы гераіняў Уладзімір Някляеў зьядноўвае беларускую культуру і сусьветную. Гэта таксама адзін з пастулатаў нашага адраджэньня – увядзеньне айчыннай культуры, якую працягваюць прыпальваць кляйном “мужыцкая”, “правінцыйная”, у сусьветны культурніцкі кантэкст на роўных.

У паэме “Індыя” – гэта культура Усходу, у паэме “Паланэз” – асяродак Польшчы, у паэме “Ложак для пчалы” – сьвет Калевалы...

Праз супастаўленьне з іншымі гісторыямі і культурамі асэнсоўваецца трагічная гісторыя Беларусі. Адносіны з актрысай Яблонскай (стасункі з Польшчай) – каханьне, якое змагаецца з арыстакратычнай пыхай, са стэрэатыпамі, з нацыянальнымі міфамі зьнешняга паходжаньня (“захопнік-маскаль” – “лапатны беларус” – “шляхецкая Польшча”)...

Паэт адстойвае права сваёй Радзімы на ўласную гісторыю, на годнасьць, на права роўнасьці між суседзяў.

Ну гэта ж прывід...
Здань...
Трызьненьне...
Ну што – Літва твая? Складзеньні?
Руіны? Замчышчы? Крыжы?
– А Польшча – што табе, скажы?..

У паэме “Паланэз” вельмі цікава трактуецца вобраз Бацькі-Персоны, таксама характэрны і для паэзіі Уладзіміра Някляева, і для асабістага міфу ўвогуле. Калі ў паэме “Маланка” бацька стыхійнай гераіні, Пярун, карае дачку за сувязь са сьмяротным, а ў паэме “Гарбун” бацька прыдуркаватай Ванды за тую самую правіну яе забівае, то ў паэме “Паланэз” ролю Персоны па сутнасьці выконвае персанаж, з якім мы не сустракаемся. Гэта ксёндз, які нібыта ўвасабляе польскую ідэю, духоўны бацька гераіні – Яблонскай. Менавіта да яго гераіня вязе свайго каханага, які згадзіўся прыняць каталіцкую веру – зьліцца з Польшай-Яблонскай. Але па дарозе гераіня, якая шалёна гоніць машыну праз непагоду і цемру, сьпяшаючыся сьцьвердзіць сваю ўладу нам мужчынам (Беларусьсю), зьбівае ксяндза. Той памірае (пераходзіць у іншы стан). Але ягоная сьмерць робіцца перашкодай зьяднаньню закаханых. Прывід забітага перасьледуе гераіню, дакарае яе – і ўрэшце герой зноў выпраўляецца ў свой шлях... Да сваёй Радзімы...

Персона – тое, што нам здаецца вельмі важным. Увасабленьне ўлады, самавітасьці, рэспэктабельнасьці... Але толькі разбурыўшы Персону, можна прыйсьці да сябе.

У паэме “Ложак для пчалы”, напісанай “па матывах” жыцьця аўтара ў Фінляндыі падчас вымушанай эміграцыі, ёсьць прыём, які выкарыстоўваў і Герман Гесэ ў сваім “Стэпавым ваўку”: асоба героя разьядноўваецца на кавалачкі – а пасьля з дапамогай Анімы зьбіраецца ў адно цэлае, герой дасягае Самасьці. У паэме Някляева ролю выратаваўчай, прасьвятляючай Анімы выконвае Кайса-Пчолка, дзяўчына, з якой знаёміцца ў Фінляндыі паэт, якая, як і Маланка, аказваецца стыхій. Але да ініцыяцыі далучаецца другі архетып – Маці. Дзяўчына-Пчала зьлятала за нябесным мёдам, а тады:

Цудадзейным мёдам Бога
Маці сына націрае,
Мажа косьці па расчэпах,
Мяса мажа па разрэзах,
Мажа зьверху, мажа зьнізу
І ў сярэдзіне, дзе будзе
Ажываць у ім жывое,
Каб стаў гэткім, як ранейшы,
За ранейшага стаў лепшым...

Гэта таксама натуральны вынік дасягненьня Самасьці: пасьля ўсьведамленьня ўсіх бакоў свайго падсьвядомага – і цёмных, і сьветлых, чалавек мусіць “стаць лепшым”. Але памяць пра перажытыя пакуты разьяднанасьці ніколі ня дасьць спакою. І па вяртаньні – ня будзе так, як раней.

Уладзімір Някляеў гаварыў пра паэму “Ложак для пчалы”, што яна “самая салодкая і самая лепшая” з усіх ягоных паэмаў, што ў ёй ён “толькі чмялём за пчалой палётаў... На нябёсы па мёд”. Ды яшчэ нібыта паэт пачаў выстаўляць на стол гасьцям сподачак з мёдам... Што ёсьць нічым іншым, як “жыцьцятворчасьцю” – зьявай натуральнай для “паэтычнай гільдыі” ўсіх часоў і народаў і надзвычай рэдкай для беларускай яе “філіі”, і можа падацца “манернічаньнем”. Што ж, “сярэдні” беларускі паэт зазвычай быў учарашні вясковец, апрануты ў кепска падагнаны па фігуры касьцюм з гальштукам, які “гнаў” вершы, як аратай свайго коніка... Пасьля амаль татальнага вынішчэньня беларускіх літаратараў у 30-я гады мінулага стагоддзя асьцярога, унутраная цэнзура перадавалася амаль на інстынктыўным узроўні, і нават 60-я адліжныя не змаглі спарадзіць на гэтай залітай крывёю інтэлігенцыі глебе прыстойнай масы дысідэнцт-

ва... І “багемных” паэтаў, якія, як Някляеў, прыходзілі б на працу ў афіцыйныя рэдакцыі ўзору 80-х у джынсавых касцюмах, было болей чым няшмат.

Паэзіі Уладзіміра Някляева ўласцівы вельмі напружаны, своеасаблівы рытм... Сэрца ягоных вершаў б’ецца моцна. У іх ёсць тое, што я называю “эмацыйнай агрэсіяй” – калі пасля прачытання, хацеў таго ці не, ты змяняешся, адчуваеш адбітак, уплыў – настрою, думкі, мелодыкі... Гэта спалучаецца са здольнасцю ў самых простых словах, амаль найўных, выказаць трагедыйнасць.

ВЕРАБЕЙКА

На рабіне золак стыне.
«Верабейка, як жывеш?
Што ты робіш на рабіне,
Як рабіны не дзяўбеш?»
Верабейку на мякіне,
Чык-чырык, не правядзеш:
«Што ты робіш на чужыне,
Як жывеш і сэрца рвеш?
Як няма на ёй нічога,
Да чаго душой прывык?...»
Верабейка,
птушка Бога,
скок ды скок,
чырык-чырык.

У свой час гэты верш, напісаны пасля ад’езду паэта, уразіў літаратурную грамадскасць – тут знікла поза, тут гучэла бяда. І ад таго, што гэта было сказана такімі гранічна простымі, амаль дзіцячымі, словамі, верылася ў настальгію... Ня тую, на якую часта патэтычна спасылаюцца, але спакойна з ёю жывуць на чужыне, а тую, якая змушала продкаў паміраць.

Трэба сказаць, на той час мусіраваліся чуткі пра тое, што Някляеў сьпісаўся, што цяпер ён больш паэт-песеньнік... Таму вялікі розгалас меў ягоны паэтычны зборнік “Так”. (Трэба заўважыць, куды большы, чым разьлічаны на эпітаж эратычна-палітычны “раманчык” “Лабух”).

Кожны верш – шлях... І ці можа быць у прынцыпе скончаны шлях паэта да нейкага супакою, духоўнай нірваны?

Баюся, што па дасягненні спакою заканчваецца творчы чалавек. Каб зьяўляліся сапраўдныя радкі, мусяць выскацца іскры ад сутыкнення супрацьлегласцяў – у душы самога паэта, між паэтам – і сьветам...

Шлях паэта ня скончаны.

Бо Беларусь па-ранейшаму на скрыжаваньні. Па-ранейшаму ёй таксама патрэбны нябёсны мёд, каб зьяднаць у адзінае часткі ейнага духоўнага цела...

Чаму б паэту і ня быць пчалою?

Бо сімвалы – сімваламі, архетыпы – архетыпамі. А боль заўсёды рэальны. Нават калі ён – ад невідочных ранаў.

Сон пра сны... Пра той бераг лясны,
Дзе нічога майго не ўцалела,
Дзе ў мяне і былі толькі сны...
Што ж тады
Там згарэла?